

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-28>**Катерина ГОДІК,***orcid.org/0000-0002-6906-2774*

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник відділу компаративістики

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка

Національної академії наук України

(Київ, Україна) *nimir4@ukr.net*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТІ: ОСОБЛИВОСТІ ОБРОБКИ ОДНОГО Й ТОГО Ж СЮЖЕТУ В ЛІТЕРАТУРІ ТА КІНО (НА ПРИКЛАДІ САГИ «І БУДУТЬ ЛЮДИ»)

Стаття присвячена компаративному аналізу моделей реалізації пам'яті роману А. Дімарова «І будуть люди» та його однойменної екранізації режисера А. Непитайлюка. Розглянуто різноманітні елементи, які відносяться до цього концепту, серед яких фрагменти жанрової пам'яті, постпам'яті тощо. Особлива увага приділена використанню фрагментів інших творів мистецтва, освоєння певної традиції для зображення тих чи тих персонажів. Враховано особливість конструювання образів в літературі та кінематографі, проаналізовано причини, з яких екранізація виконана з численними відступами від періоджерела. Зауважено, що ці зразки мистецтва були виконані зі значним розривом у часі та належать до різних стилів. Відповідно, в межах одного і стилів вони в поданому дослідженні не розглядалися. Встановлено, що роман (твір також можна визначати як сімейну сагу) А. Дімарова хоча й виконаний в соціалістичному ключі, насправді творчо опрацьовує спадок української літератури ХІХ – першої половини ХХ століття, включно із сентиментальною прозою Г. Квітки-Основ'яненка, поемами Т. Шевченка тощо. Суттєву роль у формуванні твору відіграла радянська традиція: це помітно і в розподілі персонажів на позитивних та негативних, і в доборі характерів, і в висвітленні окремих тем. Значну роль у формуванні цього тексту мала особиста пам'ять автора про Голодомор (свідком якого він був), а також історична пам'ять про національно-визвольні змагання. Враховано, що А. Дімаров фактично був відірваний від значного масиву українських текстів 20-х років ХХ століття, відтак вплив на нього творів Миколи Хвильового та інших знакових постатей не розглядається.

Що стосується до серіалу А. Непитайлюка, то він більшою мірою спирається на досвід О. Довженка, фільмів кінця ХХ – початку ХХІ століття, присвячених Голодомору, а також національно-визвольним змаганням. Соціалістичний канон в цьому творі фактично нівельований, зате помітна традиція сучасних мелодраматичних зразків кіномистецтва.

Детальний аналіз обох творів показує суттєве розходження у формуванні образів, подачі тієї чи тієї сюжетної лінії. Різниця між елементами жанрової пам'яті не дає можливість режисеру точно відтворити ті елементи історичної пам'яті, які присутні в періоджерелі, їх вимушено замінюють іншими, більш питомими для українського кінематографу. Детальне вивчення цієї особливості роботи з екранізаціями дадуть змогу в подальшому скоригувати конструювання образів та наповнити сучасне українське кіно тими сенсами та контекстами, котрого воно поки що позбавлене.

Ключові слова: модернізм, пам'ять жанру, кінообраз, соціалізм, художня деталь, візуальне мистецтво.

Kateryna HODIK,*orcid.org/0000-0002-6906-2774,*

Candidate of Philological Sciences,

Junior Researcher at the Department of Comparative Studies

T.H. Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) *nimir4@ukr.net*

REALIZATION OF THE CONCEPT OF MEMORY: FEATURES OF THE PROCESSING OF THE SAME PLOT IN LITERATURE AND THE CINEMA (ON THE EXAMPLE OF THE SAGA “AND THERE WILL BE PEOPLE”)

The article is devoted to a comparative analysis of models of realization of memory of A. Dimarov's novel “And there will be people” and its film adaptation of the same name directed by A. Nepytyayluk. Disparate elements related to this concept are considered, including fragments of genre memory, post-memory, etc. Special attention is paid to the use of fragments of other works of art, mastering a certain tradition for the depiction of certain characters. The peculiarity of the construction of images in literature and cinematography is considered, the reasons for which the screen adaptation was made with numerous deviations from the original source are analyzed. It is noted that these art pieces were made with a significant gap in time and belong to different styles. Accordingly, within the limits of one and the styles, they were not

considered in the presented study. It has been established that the novel (the work can also be defined as a family saga) by A. Dimarov, although written in a socialist realist style, creatively elaborates the heritage of Ukrainian literature of the 19th – the first half of the 20th century, including the sentimental prose of H. Kvitka-Osnovyanenko, the poems of T. Shevchenko, etc. The Soviet tradition played a significant role in the formation of the work: this is noticeable in the division of characters into positive and negative ones, and in the selection of characters, and in the coverage of certain topics. A significant role in the formation of this text was played by the author's personal memory of the Holodomor (which he witnessed), as well as his historical memory of the national liberation struggle. It is considered that A. Dimarov was detached from a significant array of Ukrainian texts of the 20 years of the 20th century, so the influence on him of the works of Mykola Khvylovy and other iconic figures is not considered.

As for A. Nepytauluk's series, it relies more on the experience of O. Dovzhenko, films of the late 20th – early 21st centuries, dedicated to the Holodomor, as well as national liberation competitions. The socialist realist canon is leveled in this work, but the tradition of modern melodramatic examples of cinematography is noticeable.

A detailed analysis of both works shows a significant difference in the formation of images, presentation of this or that plot line. The difference between the elements of genre memory does not give the director the opportunity to accurately reproduce those elements of historical memory that are present in the original source, they are forced to be replaced by others, more specific to Ukrainian cinema. A detailed study of this peculiarity of working with screen adaptations will make it possible to further adjust the construction of images and fill modern Ukrainian cinema with the meanings and contexts it lacks so far.

Key words: *modernism, genre memory, film image, social realism, artistic detail, visual art.*

Постановка проблеми. Тема пам'яті в українській літературі та кінематографі є однією з найбільш важливих. Розкодування певних алюзій, натяків, цитат дає змогу відтворити індивідуальні історії та особисте ставлення авторів до подій, свідками яких були вони чи їхні близькі. Особливо це важливо для інтерпретації творів, написаних в радянські часи свідками Голодомору, репресій тощо. Традиційно при аналізі таких текстів звертаються переважно до пам'яті автора. І це часто дає непогані результати. Робота з щоденниковими записами, листами дає змогу дати відповіді на певні питання. Однак таке розуміння сучасної літератури та кінематографу видається спрощеним. Справа в тому, що жоден твір не створюється людиною абсолютно без впливу інших зразків мистецтва, так само, читачем він ніколи не розглядається абсолютно відірвано від контексту. В той чи той спосіб автор спирається і на жанрову пам'ять. Ті традиції зображення сторичних подій, норми змалювання персонажів (цей аспект особливо важливий при розгляді текстів радянської доби), навіть прийоми версифікації завжди розширюють дискурс кожного окремого твору. Такий підхід справедливий не лише для літератури, а й для кіномистецтва. При зіставленні ж двох творів, наприклад, роману та його екранізації, матимемо справу з різнорідними деталями пам'яті. Досить цікавим з цього погляду є зіставний аналіз головних персонажів книги А. Дімарова «І будуть люди» та однойменного серіалу А. Непитайлюка.

Вибір цих творів зумовлений з одного боку, недостатнім їх вивченням в межах наукового дискурсу, а з другого – складним поєднанням різнорідних елементів пам'яті. Адже твори є різними і за жанрами, і за стильовими періодами. Хоча фак-

тично мають спільний сюжет. Компаративний розгляд роману та серіалу дасть змогу дати ширше трактування цим елементам пам'яті та проаналізувати причини, з яких авторам серіалу не вдалось реалізувати певні смислові пласти першоджерела.

Аналіз попередніх публікацій. Специфічна пам'ять жанру не один раз ставала об'єктом дослідження як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Так, Н. Бернадська у своїй розвідці зазначає, що жанрам властиво зберігати у своїй структурі попередній досвід (Бернадська, 2015). Проблеми реалізації культурної табуованої пам'яті, неприговорених спогадів та подій аналізує в своїх працях О. Пухонська (Пухонська, 2018). Чимало досліджень присвячено безпосередньо пам'яті жанру. Так, А. Трофименко аналізує особливості трансформації горору (Трофименко, 2022), студії, в яких йдеться про співвідношення теорії літератури та пам'яті, представляють У. Milevski, L. Wetenkamp та інші дослідники (Milevski, Wetenkamp, 2022)

Що ж до твору «І будуть люди», то його розбирає у своїй розвідці Т. Гросевич (Гросевич, 2013). Дослідниця звертає увагу на жанрові характеристики книги, побудову образів тощо. Стильові особливості роману розглядає М. Корецька. Щоправда, в цій статті акцент зроблено саме на жанрі соціально-побутового роману (Корецька, 2010). Соцреалістичний канон, який також добре репрезентовано в цьому тексті, розглядав, зокрема, У. Федорів (Федорів, 2016). Однак роман А. Дімарова ще не був досліджений через призму концепту пам'яті в цілому та пам'яті жанру зокрема у зіставленні з його екранізацією А. Непитайлюка. Представлене дослідження покликане поповнити цю лаку.

Мета статті полягає у виявленні впливу пам'яті жанру на формування художніх образів. Для реалізації поставленої мети потрібно виконати низку завдань: розглянути особливості впливу пам'яті жанру та постп'ам'яті на обидва твори; проаналізувати точки сходження і ті аспекти, які унеможливили реалізацію певних елементів роману в екранізації; описати закономірності впливів окремих елементів пам'яті на формування структури кожного твору в цілому.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до аналізу роману та серіалу, поставленому за його сюжетом, треба зробити загальні зауваги про специфічну пам'ять жанру в цих творах. Її використання для реалізації творчих задач автора має низку особливостей.

По-перше, слід враховувати вплив стильової парадигми на кожен із зазначених творів, а також чималу різницю між часом написання тексту та виходу фільму. Так, сам роман А. Дімарова варто розглядати, в тому числі, в дискурсі соцреалізму, творів про розкуркулення та становлення радянської влади. Що ж стосується кінострічки А. Непиталюка, то вона належить до іншої традиції, за подачею персонажів та акцентами більше тяжіє до мелодраматичних творів. Тобто, ці мистецькі зразки мають дуже різні контексти, які впливатимуть на зображення героїв.

По-друге існують обмеження, які диктують вже самі види мистецтва. Це неможливість використання візуальних образів в тексті (має місце лише авторський опис, який читачами буде інтерпретовано у власний спосіб), саундтреків, інший характер роботи з художньою деталлю. В кінороботі це особливості гри акторів, їхнє власне бачення образів тощо.

Розпочинати аналіз варто з самої книги, оскільки вона є першоджерелом. Роман «І будуть люди» деякими дослідниками, зокрема, Т. Гросевич, визначається як один з найбільш важливих та репрезентативних текстів 60-х років (Гросевич, 2013). Представлену книгу можна розглядати як певний калейдоскоп творів про українське селянство. Він охоплює проміжок від найдавніших часів і до середини ХХ століття. Текст експлуатує пам'ять кількох жанрів. Чимало знаходимо тут фольклорних елементів. Це не лише вставки з народними піснями, описами звичаїв тощо (наприклад, описи весілля, похорону), а й елементи народних оповідань, казок, пліток тощо. Прикладом є бувальщина про бабу Наталку та чорта (історія про одруження діда Хлипавки) (Дімаров, 2022: 1040).

Такі елементи дозволяють створити відчуття певної тягlosti історії, відтворити живе народне спілкування тощо. Фактично за рахунок численних вставних оповідей хронологію саги вдається розширити на півтора століття, тоді як фактично в творі проходить лише 30 років. При цьому ми бачимо одразу 4 покоління родини Івасют (від діда Оксена до його сина Андрія), не кажучи про їхніх пращурів. Відповідно, вибудовування літературних пластів для підкріплення цієї оповіді дублює сімейну тягlostь в згаданій родині.

Відтворення літературних зразків у цьому творі також репрезентує широку традицію. Сам стиль викладу з гумористичними відступами автора, апелюючи до народних приповідок відносить до «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» Миколи Гоголя. Чимало знаходимо тут від творів Г. Квітки-Основ'яненка. Передусім це використання зменшено-пестливих слів в сентиментальних сценах, особливо при описі дітей та молодих жінок – Олесі, Тетяни (що апелює до «Марусі»). Є певний паралелізм образів. І долю Тетяни, і долю Олесі де в чому можна співвіднести з долею Марусі, однак, якщо у Г. Квітки-Основ'яненка мав місце трагічний закритий фінал, то в цих історіях маємо відкритий. Історія про одруження дід Хлипавки може бути розглянута як відсилка одразу до «Конотопської відьми». Г. Квітки-Основ'яненка та до традицій жартів з приводу нечистої сили, закладеної М. Гоголем (Дімаров, 2022: 1036). Персонажі, які пов'язані з цими оповідками в тексті, можуть здатися комічними та другорядними. Однак деякі дослідники, наприклад, М. Корецька, вказують, що вони важливі для розуміння цілісного задуму автора (Корецька, 2010). Додам, що вони важливі для репрезентації традиції.

Т. Шевченко в творі присутній і в назві твору (пряма цитата з «І Архімед, і Галілей») (Дімаров, 2022), на рівні образів (портрет Т. Шевченка в хаті Миколи). Це один з небагатьох власне українських символів, який прямо зустрічається в романі.

Дискусійним моментом є слідування літературній традиції 20-х років ХХ століття. В тексті знаходимо багато паралелей до новел та оповідань Миколи Хвильового, наприклад: «До чорта в ЧК» (Хвильовий), «Тричі не вірю, що ця влада — од Бога! Антихрист послав нам її, а не Бог! Антихрист!..» (І будуть люди) (Дімаров, 2022). Однак в цьому випадку про прямий вплив говорити недоцільно, з огляду на біографію А. Дімарова. Письменник народився вже в 20-х роках ХХ століття, відтак цю частину літературного процесу мав

випустити. Надалі отримував вже освіту в літературному інституті і з огляду на це, мав бути включений уже в інший дискурс – російський. Що ж до позиції відносно радянської влади, то міг її перейняти від родичів, оскільки був свідком Голодомору 1932–1933 років. Цей варіант, з огляду на біографічні дані автора, є найбільш імовірним.

Простежується великий вплив соцреалістичних текстів на роман «І будуть люди». Це одне з найбільш вагомих джерел пам'яті для представленого тексту. Воно дало сімейній сазі такі важливі компоненти, як елементи радянської ідеології у змалюванні персонажів. Слідування їй дало специфічний образ заможного селянства в тексті – «куркулів» та «НЕПманів». Так, Оксен Івасюта та інші представники його родини зображені вкрай жадібними та жорстокими через цю жадібність до інших людей. Це проявляється і у ставленні до Тетяни, і у ставленні до наймитів та наймичок, навіть у стосунках всередині родини. Так, Свирид з нелюбові до першої жінки та бажанні більше заробити непосильною працею доводить її до смерті. Схожими рисами, зокрема, жорстокістю, відмічений Гайдук. Тільки те селянство, яке отримало землі після революції, визнається працелюбним, талановитим тощо.

В канонічному для радянського часу варіанті подається опис національно-визвольних змагань. Є героїзація червоноармійців, саме на їхню долю випадають найбільш героїчні події. До лав саме цієї політичної сили зараховано більшість умовно позитивних персонажів. Що ж стосується інших політичних рухів, то про них говориться побіжно і переважно у негативному ключі. Махновці, білі, зелені – всі вони змальовуються як розрізнені банди (в той час як історично військо Нестора Махна було важливою політичною слою). Це дає змогу автору показати, що єдиною вагомою силою того часу були більшовики. Зважаючи на цензуру того періоду, в який було створено цей текст, викривлення історичних реалій радянською пропагандою тощо іншого трактування там не могло бути. Сам письменник говорить про складнощі із проходженням цензури безпосередньо в коментарі до нового видання роману. А. Дімаров пише про те, що цензори заперечували можливість наділення персонажів, які представляють комуністичну партію, якимись негативним рисами (Дімаров, 2022: 1316).

Особливу увагу варто зосередити на деяких контекстах, які автор свідомо уникає, говорить про них лише побіжно. Це, перш за все, трагедії висилки, ув'язнення, розкуркулення та Голодомору. Причин на це кілька. Перша, найбільш важлива – абсолютна табування цих тем в ті часи, коли

було створено роман. Навіть про 1932–1933 роки мовиться побіжно (в порівнянні з тими акцентами, які було зроблено на критиці церкви, деяких людських вад, проведення роботи з облаштування ТОЗу тощо). Констатується факт масової смерті людей, однак і в цьому контексті робота на колгосп подається як шанс на спасіння. При цьому про злочин партії в цьому контексті говориться прямо, однак звинувачення лягає на тих людей, які працювали на місцях. Так, обвинувачення Ганджі та інших партійних робітників фактично збігається з офіційною постановою пленуму ЦК КП(б)У, в якій йдеться наступне: «від 24 січня, який констатував, що "парторганізації України не справилися з покладеним на них партією завданням організації хлібозаготівель і виконання плану хлібоздачі» [9]. В такий спосіб автор все ж таки згадує про трагедію, однак не порушує партійні настанови, що дає йому змогу обходити цензурні приписи.

Друга, це відсутність традиції опису таких явищ. Вони з'являються в цей період переважно в еміграції. Мова йде про «Жовтого князя» Василя Барки, «Ротонду душолюбців» Тодося Осьмачки та інші тексти, з якими письменник на момент роботи із сагою «І будуть люди» не міг бути знайомий. Відповідно, у відтворенні таких елементів постпам'яті письменнику доводиться спиратися виключно на ті тлумачення та моделі, які існували в радянському дискурсі.

Що стосується серіалу А. Непитайлюка, то частина контекстів, притаманних першоджерелу (а роман в цьому випадку є першоджерело) в ньому була втрачена. Так, не було в жодний спосіб показано оповідну гоголівську традицію, навіть образи, які відсилали до неї, були спотворені. Фольклорний контекст також було вирізано, а на нього припадала значна кількість жартів, оповідок, які пожвавлювали сюжет. Деякі з них лишилися за дідом Хлипавкою, і це один з небагатьох комічних персонажів у сюжеті. Загалом кіно завдяки подібним змінам втратило жартівливий первінь і змінило тональність історії в бік драми. Окрім того, картина втратила соцреалістичні шари пам'яті. Ті герої, які в ньому задумувались як позитивні саме з точки зору прихильності до радянської ідеології, були суттєво змінені. Наприклад, Максим із молодого недосвідченого комсомольця, який в тексті має чітку мотивацію дій, перетворюється на недалекого чоловіка, ініціативи якого можна пояснити лише браком розуму. Ганджа постає передусім як людина, яка переживає за село, його робота в ТОЗі взагалі ніяк не висвітлюється (і разом з тим втрачається лінія стосунків з Гінзбургом та іншими колегами).

Однак говорити про те, що це виключно негативно позначилось на кінцевому мистецькому продукті, теж не коректно. Можна зауважити, що знімальна група в цьому плані вибрала більш стратегічно вірний шлях для себе і зосередилась не на літературному каноні та відтворенні цього пласту пам'яті, а на основних кінематографічних роботах. Так, низка експозицій, сцени, де головні герої, зокрема, Таня Світлична, перебувають в яблуневому саду, їдять яблука, відсилають до фільму О. Довженка «Земля». Вони пов'язані не лише візуально, а й тематично, бо ж мова йде про один і той самий період – час національно-визвольних змагань, становлення радянської влади і формування колгоспів. Деталізованість побуту, деталей одягу тощо відсилає до «Тіней забутих предків» С. Параджанова.

Неоднозначні вчинки Оксена та його старшого сина Івана взагалі виключаються з сюжету. Він як представник українського селянства, має бути більш позитивним персонажем, щоб його можна було протиставити радянській владі. Однак в цьому аспекті така традиція змалювання образу не йде на користь сюжету. Втрачається мотивація героїв. Так, якщо в книзі зрозуміло, з яких причин Тетяна Світлична не може жити разом з Оксеном (дається взнаки його скупість, жорстокість, лицемірність – ті риси, яких Івасюта в серіалі фактично позбавлений), то у фільмі вона постає вічно невдоволено жінкою лагідного та роботязкого чоловіка.

Спрощується образ Марти. Він тут постає сучасною невдалою інтерпретацією образу Солохи (в книзі це складніший персонаж, який веде себе більше в межах тієї рольової моделі, якої мала б притримуватися вдова на початку ХХ століття – намагається створити сім'ю, піклується про дітей тощо). Зникає тема роботи в ТОЗі, стосунки з Ганджею так само спрощуються. Якщо в книзі це стабільні стосунки, то в серіалі це 2–3 зустрічі. Її комунікація з Оксеном також змінюється. Якщо в книзі ми бачимо взаємовигідну роботу, то в серіалі це безкорисливе бажання допомогти. Такий підхід суттєво спрощує персонажа, частина його мотивації приховується від глядача.

Особливу увагу слід звернути а традиції зображення сцен голоду в кінематографі. Зазначимо, що в українській художній практиці це стосується не лише Голодомору 1932–1933 років, а й голоду

1920, який так само був інструментом боротьби більшовиків проти українського народу, тільки більш раннім у застосуванні (Кавун, 2023).

Що ж до традиції мелодраматичних кіноробіт, то її вплив на представлений зарок мистецтва простежується досить яскраво. Це бачимо в лінії Тетяни та Олега, які в романі так і не сходились, але за каноном популярних серіалів мали бути разом задля щасливого фіналу. Мелодраматичні прийоми знаходимо у численних ліричних сценах (втеча Олесі з дому, сон Свирида про Олену). В першоджерелі ці фрагменти відсутні. Акценти ж у А. Дімарова зміщені зі сфери почуттів на сферу точного розрахунку, що відповідає естетичним настановам соцреалізму.

Висновки. Загалом аналіз персонажів книги та серіалу «І будуть люди...» довів, що на формування образів в обох випадках вплинула пам'ять жанру. Так, і А. Дімаров, і А. Непитайлюк враховували ті традиції, які були в літературі та кінематографі. Це дозволило створити певне відчуття тяглості, сталості, слідування існуючим правилам (необхідне для жанру сімейної саги), ввести обидва твори в певний контекст українського мистецтва. Однак, подекуди такий підхід мав негативний ефект. Особливо постраждав від цього кінопродукт. Так, було втрачено мотивацію персонажів, які для поточної української кінотрадиції виявились занадто складними, деякі сцени примітивізовано тощо. Це можна пояснити тим, що літературна українська традиція є більшою, відтак з нею було працювати легше. Що ж до кінематографа, то тут довелося працювати з біднішим матеріалом та спиратись на розрізнену традицію зображення українського селянства, конструювати від початку деякі смисли, наприклад, історичну лінію визвольних змагань та Голодомору. Однак це призвело до спрощення деяких сюжетних ліній.

Перспективним для подальшого дослідження є вивчення постпам'яті про такі важливі історичні події як Голодомор та репресії, стратегії зображення цих історичних явищ в мистецтві тощо. Наразі ця тема є мало опрацьованою, а між тим, вона є важливою для постколоніальних студій, дослідження діаспорних текстів, а також алюзій та натяків у творах, написаних українськими авторами радянської доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Н. Постмодернізм і пам'ять жанру. *Слово і час*. 2015. № 7. С. 74–78.
2. Гросевич Т. «І будуть люди» Анатолія Дімарова як зразок соціально-побутового роману. *Філологічні трактати*. Том 5, № 3 '2013. С. 79–83.
3. Дімаров А. І будуть люди. Мультимедійне видавництво Стрельбицького. 2022. 1324 с.
4. Кавун Л. Тема пам'яті й тотожності в сучасній українській прозі. *Синopsis: текст, контекст, медіа*, 2023. 29 (1), С. 1–7.
5. Канівець А. Тема голоду в радянському кіні 1920-х. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2718-anastasiya-kanivets-tema-golodu-v-radyanskomu-kini-1920-kh>
6. Ковальова Т. Репрезентативність жанрових ознак путівника і тревел медіатексту. *Образ*. Вип. 3 (29) '2018. С. 36–44.
7. Корецька М. Стильові особливості творчості Анатолія Дімарова, реалізовані в романі «І будуть люди». *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Вип. 188. С. 37–48.
8. Непитайлюк А. І будуть люди. Український драматичний серіал-епопея. 2020. URL: <https://youtube.com/playlist?list=PLwZhl1zHLbXeUpWze1jWqm7s03Sos00Ke>
9. Пиріг Р. Документи з історії голоду в архівосховищах України: Джерелознавчий аналіз. URL: https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Documents/Famine_32-33.php#Note8
10. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті. Київ : Академвидав, 2018. С. 192
11. Трофименко А. МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ ГОРОР. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, (20), 2022. 78–84. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.20.10>
12. Федорів У. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації. Львів. 2016. 277 с.
13. Milevski U., Wetenkamp L. Introduction: Relations between Literary Theory and Memory Studies. *Journal of Literary Theory*, 16 (2). 2022 P. 197.
14. Olick Jeffrey K. Aline Sierp, Jenny Wüstenberg, The Memory Studies Association: Ambitions and an invitation, *Memory Studies* 10:4 (2017). P. 491.

REFERENCES

1. Bernadska N. (2015) Postmodernizm i pamiat zhanru. [Postmodernism and memory] *Slovo i chas – Word and time*. № 7. 74–78. [in Ukrainian].
2. Hrosevych T. (2013) “I budut liudy” Anatoliia Dimarova yak zrazok sotsialno-pobutovoho romanu. [“And there will be people” by Anatoliy Dimarov as an example of a social and everyday novel] *Filolohichni traktaty – Philological treatises*. 5, 3. 79–83. [in Ukrainian].
3. Dimarov A. (2022) I budut liudy. [And there will be people]. 1324. [in Ukrainian].
4. Kavun, L. (2023) Tema pamiaty y totozhnosti v suchasniy ukrainskii prozi. [The theme of memory and identity in modern Ukrainian prose] *Synopsis: tekst, kontekst, media – Synopsis: text, context, media*, 29 (1) 1–7. [in Ukrainian].
5. Kanivets A. Tema holodu v radianskomu kini 1920. [The theme of hunger in the Soviet cinema of 1920] URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2718-anastasiya-kanivets-tema-golodu-v-radyanskomu-kini-1920-kh> [in Ukrainian].
6. Kovalova T. (2018) Rerezentatyvnist zhanrovyykh oznak putivnyka i trevel mediatekstu. [A representative of the genre features of the guidebook and travel media text] *Obraz – Image*. 3 (29). 36–44. [in Ukrainian].
7. Koretska M. (2010) Stylovi osoblyvosti tvorchoosti Anatoliia Dimarova, realizovani v romani “I budut liudy”. [Stylistic features of Anatoly Dimarov’s work, realized in the novel “And there will be people”] *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya “Filolohichni nauky” – Herald of Cherkasy University. Series “Philological Sciences”*. 188. 37–48. [in Ukrainian].
8. Nepytailuk A. (2020) I budut liudy. [And there will be people]. URL: <https://youtube.com/playlist?list=PLwZhl1zHLbXeUpWze1jWqm7s03Sos00Ke> [in Ukrainian].
9. Pyrih R. Dokumenty z istorii holodu v arkhivoskhovyshchakh Ukrainy: Dzhereloznavchyi analiz. [Documents on the history of famine in the archival repositories of Ukraine: Source analysis]. URL: https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Documents/Famine_32-33.php#Note8 [in Ukrainian].
10. Pukhonska O. (2018) Literaturnyi vymir pamiaty. [Literary dimension of memory]. 192. [in Ukrainian].
11. Trofymenko A. (2022) Modyfikatsii zhanru HOROR. [Modifications of the HORROR Genre] *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii – Literary process: methodology, names, trends*. (20), 2022. 78–84. [in Ukrainian].
12. Fedoriv U. (2016) Sotsrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: mekhanizmy formuvannia ta transformatsii. [The socialist realist canon in Ukrainian literature: the mechanism of formation and transformation]. 277. [in Ukrainian].
13. Milevski U., Wetenkamp L. (2022) Introduction: Relations between Literary Theory and Memory Studies. *Journal of Literary Theory*, 16 (2). P. 197.
14. Olick, Jeffrey K. Aline Sierp/Jenny Wüstenberg, (2017) The Memory Studies Association: Ambitions and an invitation, *Memory Studies* 10:4. P. 491.